

Hans Aage

Transition til demokrati og velstand

Transitionen efter 1989

Østeuropas og Ruslands transition til markedsøkonomi efter 1989 har medført et økonomisk tilbageslag af en voldsomhed, som ikke tidligere er registreret i fredstid. I perioden fra 1950 til 1989 voksede produktionen pr. indbygger omtrent som i de vestlige lande, med ca. 3 pct. om året i 1950-1973 og ca. 1 pct. om året i 1973-1989 (Gregory og Stuart, 1989: 414; Aage, 1994: 15-21, 26-28, 101, 178). Efter 1989 faldt produktionen i alle 27 overgangslande i de fleste lande med mellem 15 og 50 pct. og med mere end 60 pct. i de hårdest ramte. I flere østeuropæiske lande er produktionen nu igen på omtrent samme niveau som i 1989, i Polen endog 22 pct. højere, men i de fleste lande er produktionen stadig meget lavere end i 1989, således 23 pct. lavere i Estland og 43 pct. lavere i Rusland. Samtidig er den økonomiske ulighed øget dramatisk; Gini-koefficienten er i Rusland flyttet fra den laveste (ca. .25) til den højeste ende (over .50) af det internationale spektrum, og der er skabt et hidtil uset fattigdomsproblem.

Og hvad kan man så lære af det? Jo, ifølge Verdensbanken og de fleste økonomer kan man uddrage den lære, at "liberalization has indeed been a good investment" (World Bank, 1996: 29), og at det – ifølge Ole Nørgaard – er "tested in practice by the following analyses ... that a market economy ... has proven superior to all other types of economic institutions so far invented" (Nørgaard, 2000: 3). Man må undres over, hvordan det er muligt at nå til denne mod al fornuft stridende konklusion, nemlig at transitionen er en sejr ikke blot for vestlige politiske interesser, men også for vestlig, markedsliberalistisk økonomisk ideologi. Det kræver da også en veludviklet bortforklaringsteknik, typisk bestående i, at man straks fra starten vender tingene på hovedet og klandrer den demonterede planøkonomi for transitionsdepressionen, som i øvrigt bagatelliseres ligesom de sociale ulykker (jf. Nørgaard, 2000: 29). Dernæst indskrænkes undersøgelsen til at belyse relative forskelle mellem transitionslande, som alle har foretaget samme type af reformer med mindre forskelle i hastighed, idet Østtyskland, Kina og Vietnam udelades (Nørgaard, 2000: 70-71). Hermed er perspektivet indsnævret betydeligt, og det kan indsnævres yderligere ved kun at betragte forskelle, efter at BNP nåede bunden, idet man så på forhånd har opgivet at se på, om andre mulige typer af reformer kunne have givet bedre økonomiske resultater med færre sociale omkostninger.

Afhandlingens variable og konklusioner

Sammenlignende statistiske undersøgelser af transitionslandene, som altså ikke bør overfortolkes, er et produktivt forskningsområde, som Ole Nørgaard bidrager til med sin disputats: Det er et meget ambitiøst empirisk arbejde med store kvaliteter, blandt andet helt nye data, nye målemetoder (især måling af præsidentmagt) og originale analyser, som kombinerer strukturelle relationer (Nørgaard,

Hans Aage

Transition til demokrati og velstand

Transitionen efter 1989

Østeuropas og Ruslands transition til markedsøkonomi efter 1989 har medført et økonomisk tilbageslag af en voldsomhed, som ikke tidligere er registreret i fredstid. I perioden fra 1950 til 1989 voksede produktionen pr. indbygger omtrent som i de vestlige lande, med ca. 3 pct. om året i 1950-1973 og ca. 1 pct. om året i 1973-1989 (Gregory og Stuart, 1989: 414; Aage, 1994: 15-21, 26-28, 101, 178). Efter 1989 faldt produktionen i alle 27 overgangslande i de fleste lande med mellem 15 og 50 pct. og med mere end 60 pct. i de hårdest ramte. I flere østeuropæiske lande er produktionen nu igen på omtrent samme niveau som i 1989, i Polen endog 22 pct. højere, men i de fleste lande er produktionen stadig meget lavere end i 1989, således 23 pct. lavere i Estland og 43 pct. lavere i Rusland. Samtidig er den økonomiske ulighed øget dramatisk; Gini-koefficienten er i Rusland flyttet fra den laveste (ca. .25) til den højeste ende (over .50) af det internationale spektrum, og der er skabt et hidtil uset fattigdomsproblem.

Og hvad kan man så lære af det? Jo, ifølge Verdensbanken og de fleste økonomer kan man uddrage den lære, at "liberalization has indeed been a good investment" (World Bank, 1996: 29), og at det – ifølge Ole Nørgaard – er "tested in practice by the following analyses ... that a market economy ... has proven superior to all other types of economic institutions so far invented" (Nørgaard, 2000: 3). Man må undres over, hvordan det er muligt at nå til denne mod al fornuft stridende konklusion, nemlig at transitionen er en sejr ikke blot for vestlige politiske interesser, men også for vestlig, markedsliberalistisk økonomisk ideologi. Det kræver da også en veludviklet bortforklaringsteknik, typisk bestående i, at man straks fra starten vender tingene på hovedet og klandrer den demonterede planøkonomi for transitionsdepressionen, som i øvrigt bagatelliseres ligesom de sociale ulykker (jf. Nørgaard, 2000: 29). Dernæst indskrænkes undersøgelsen til at belyse relative forskelle mellem transitionslande, som alle har foretaget samme type af reformer med mindre forskelle i hastighed, idet Østtyskland, Kina og Vietnam udelades (Nørgaard, 2000: 70-71). Hermed er perspektivet indsnævret betydeligt, og det kan indsnævres yderligere ved kun at betragte forskelle, efter at BNP nåede bunden, idet man så på forhånd har opgivet at se på, om andre mulige typer af reformer kunne have givet bedre økonomiske resultater med færre sociale omkostninger.

Afhandlingens variable og konklusioner

Sammenlignende statistiske undersøgelser af transitionslandene, som altså ikke bør overfortolkes, er et produktivt forskningsområde, som Ole Nørgaard bidrager til med sin disputats: Det er et meget ambitiøst empirisk arbejde med store kvaliteter, blandt andet helt nye data, nye målemetoder (især måling af præsidentmagt) og originale analyser, som kombinerer strukturelle relationer (Nørgaard,

2000: kap. 4-6) med detaljerede beskrivelser af udviklingen i seks lande, som afviger fra det typiske mønster (Nørgaard, 2000: kap. 7). Man kunne fortsætte med at lovprise afhandlingens kvaliteter, men tiden er knap, og problemer og uenigheder er jo nu engang ofte det mest interessante her i tilværelsen.

Afhandlingens vigtigste formål er en empirisk bestemmelse af kausale strukturer mellem variable af syv forskellige typer:

- 1) *initialbetingelser*: dels af første orden, dvs. den kommunistiske arv operationaliseret som variablene modernisering og forvridning, dels af anden orden, dvs. mere langtrækkende kulturelle og historiske forudsætninger;
- 2) *markedsreformer*: udtrykt ved en række målbare variable (Pace, Phasing, Scope94, Scope97);
- 3) *økonomisk stabilisering*: inflationskontrol;
- 4) *økonomiske virkninger*: BNP-vækst, ulighed, fattigdom;
- 5) *politiske institutioner*: demokratisering, præsidentmagt;
- 6) *interne agenter*: interessegrupper, politiske ledere;
- 7) *eksterne agenter*: EU, IMF, Verdensbanken.

Blandt de vigtigste konklusioner er,

- at hurtige og omfattende reformer, som begynder med liberalisering snarere end strukturreformer, har den bedste virkning på stabiliseringen, som igen fremmer væksten (Nørgaard, 2000: 73, 77);
- at opbremsning af påbegyndte, omfattende reformer er det værst mulige for både økonomisk udvikling og demokrati (Nørgaard, 2000: 95-96, 200-202);
- at modernisering giver mulighed for hurtige reformer;
- at forvridning hæmmer omfanget, men ikke hastigheden af reformerne;
- at ingen af initialbetingelserne har direkte virkninger på økonomiske og sociale omkostninger (Nørgaard, 2000: 115);
- at de politiske begivenheder ved begyndelsen af transitionsperioden er afgørende for forløbet (Nørgaard, 2000: 142);
- og at der er en klar korrelation mellem demokrati og forandring af økonomiske institutioner (Nørgaard, 2000: 143).

Af forløbet i seks udvalgte lande (Nørgaard, 2000: kap. 7) konkluderes blandt andet,

- at "specific combinations of external and internal agencies, and in particular personal factors, formed the outliers, and that the relative weight of the factors was linked to the level of development" (Nørgaard, 2000: 196).

I det afsluttende kapitel 8 drages en række konklusioner af afhandlingens analyser:

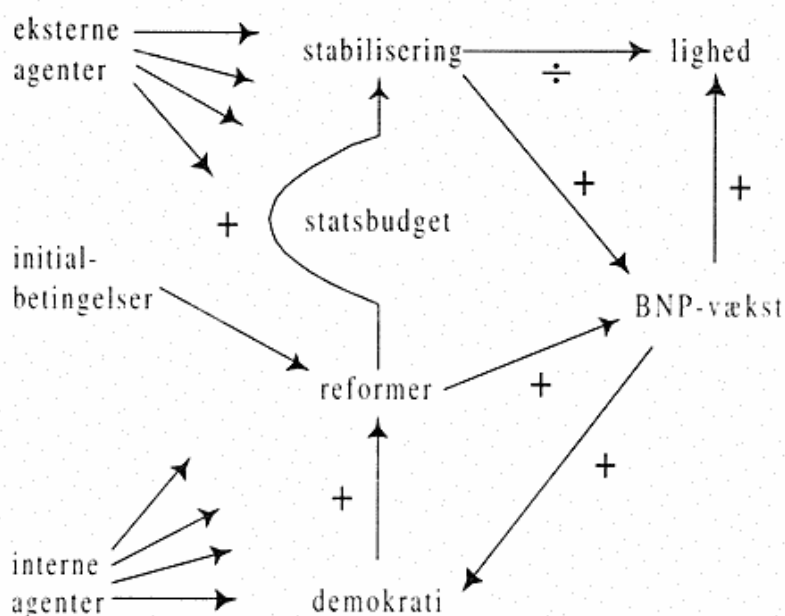
- at den vesteuropæiske model har større relevans for Østlandene end de øvrige kapitalismereformer (Nørgaard, 2000: 210),

- at demokratiske systemer er bedst til at gennemføre reformer og økonomisk udvikling (Nørgaard, 2000: 200),
- at folkelig deltagelse har betydning for udvikling og konsolidering af demokrati (Nørgaard, 2000: 207),
- at parlamentariske institutioner har en fordel frem for et system med stærk præsidentmagt angående realiseringen af den dobbelte målsætning om "economic change and democratic consolidation" (Nørgaard, 2000: 208-209)
- at de historisk-strukturelle forudsætninger har væsentlig betydning for demokratisering og markedsreformer, hvilket er "one of the basic lessons" (Nørgaard, 2000: 212-213, 132-133).

Som afhandlingens "major lesson" (Nørgaard, 2000: jf. 58, 142-144, 213, 214) anføres, at "So yes, in post-communist systems in general good things – (parliamentary) democracy and the market – go together" (Nørgaard, 2000: 211).

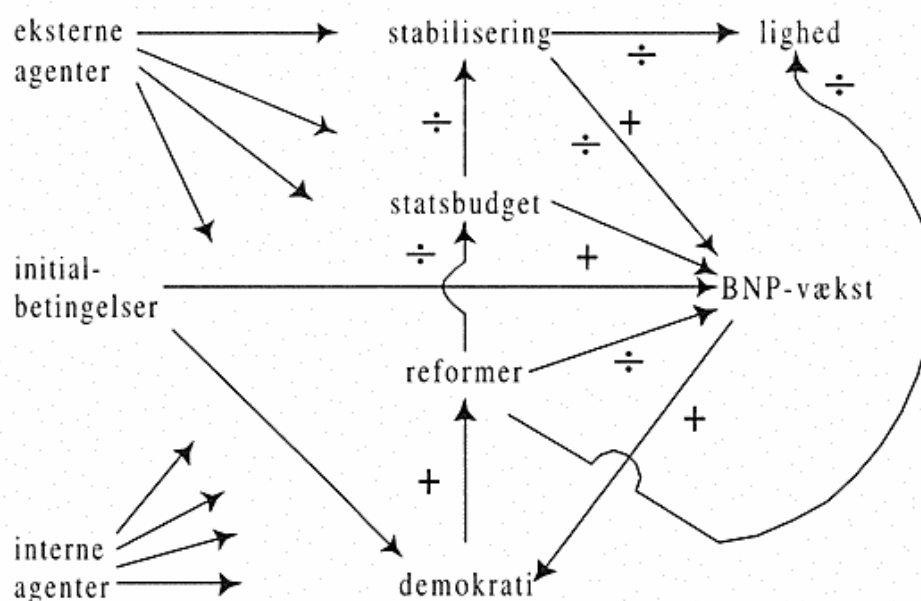
Undersøgelsen af de kausale relationer ved estimation af lineære statistiske modeller lider af metodeproblemer, i visse tilfælde af invaliderende art, som blandt andet medfører en fejlfortolkning af forholdet mellem reformer og økonomisk vækst. For det første hersker der i afhandlingen igennem uklarhed om, hvad der er forudsætninger, og hvad der testes empirisk, altså hvilke bånd der på forhånd er lagt på relationerne ud over den grundlæggende påstand om, at de 20 lande udgør observationer fra samme lineære kausale struktur (som i øvrigt generelt antages rekursiv, Nørgaard, 2000: 72). For det andet drages konklusionerne ud fra partielle analyser; når opgaven netop er at udrede, hvad der har betydning, og hvad der ikke har betydning, skal hele den kausale struktur betragtes simultant.

Figur 1. Kausale relationer: disputatsens konklusioner

Disputatsens konklusioner illustreres i figur 1 (jf. Nørgaard, 2000: 4, 9, 73, 75, 79, 93, 94, 103, 142). Forslagene til revisioner i figur 2 sammenfatter de følgende kommentarer. Det afgørende spørgsmål er forholdet mellem økonomiske reformer på den ene side og de to vigtigste målvariable på den anden, nemlig økonomisk vækst og demokrati. Angående målvariablene glider afhandlingen fra demokrati og velstand i retning af "the dual goal of democracy and the market" (Nørgaard, 2000: 214), hvor markedet altså er blevet et mål i sig selv, "a good thing" (Nørgaard, 2000: 211).

Figur 2. Kausale relationer: forslag til revideret model

Økonomisk vækst

Mellem reformer og økonomisk vækst findes først partielle kausale strukturer af formen (Nørgaard, 2000: 73, 75):

- (1) reformer \rightarrow vækst (GDP94, GDP97),

og senere findes en kausalrelation af formen (Nørgaard, 2000: 93, 94):

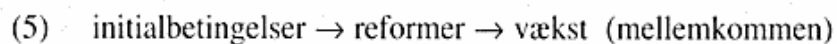
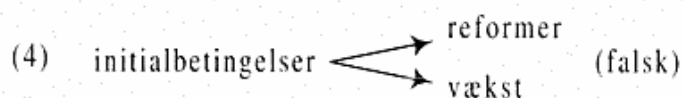
- (2) initialbetingelser \rightarrow reformer (Scope97).

Men det viser sig, at når både initialbetingelser og reformer inddrages til forudsigelse af vækst, bliver relationen (Nørgaard, 2000: 95):

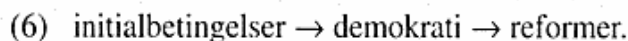
- (3) initialbetingelser \rightarrow vækst (GDP94),

mens relationen mellem reformer og vækst (1) forsvinder, altså den relation, som forinden blev analyseret i mange detaljer (Nørgaard, 2000: 73-75). Herefter konstrueres en variabel (Scope94 – Pace), som tilsyneladende svarer til reformaktiviteten mellem 1992 og 1994, og så lykkes det at finde en sammenhæng mellem GDP94 og (Scope94-Pace) i ligningen 5.4 side 96, men her er initialbetingelserne desværre udeladt.

Relationen (1) er et eksempel på en "falsk" korrelation. I en multipel regression med vækst som afhængig variabel og initialbetingelser og reformer som uafhængige variable (jf. Nørgaard, 2000: Table 5.1, 95) kan der sondres mellem relationerne (4), hvor korrelationen er falsk, og (5), hvor reformer er en mellemkommen variabel. I tilfældet (4) vil korrelationen mellem reformer og vækst forsvinde; i (5) vil korrelationen mellem initialbetingelser og vækst forsvinde.

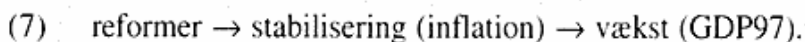
Afhandlingen er derfor i modstrid med sine egne empiriske resultater, når den anfører som et hovedresultat, at "there was no direct effect of initial structural factors on economic and social costs" (Nørgaard, 2000: 115; Nørgaard, 2001: 2). Desuden viser det sig senere, at også relationen (2) bør udelades, idet korrelationen mellem initialbetingelser og reformer forsvinder, når demokrati inddrages (Nørgaard, 2000: 140-142) (mens præsidentmagt er ukorreleret med reformer); hele virkningen går igennem den mellemkomne variabel demokrati:

Endelig kommer så problemet med at bestemme kausalsammenhængens retning. Det siges mange steder, at den er uvis (Nørgaard, 2000: 72, 77, 95), men for eksempel i relationen (1) ovenfor kunne det udmærket tænkes, at et stort fald i BNP førte til opbremsning af markedsreformerne, i stedet for at opbremsningen af markedsreformerne førte til et fald i BNP (Nørgaard, 2001: 5), eventuelt begge dele i en ikke-rekursiv struktur. Og så skal det ikke glemmes, at det var reformerne, der udløste det oprindelige styrtdyk i BNP.

En diskussion af forholdet mellem initialbetingelser, reformer og vækst kan foruden sund fornuft inddrage forskellige dele af litteraturen, hvoraf ingen vies synderlig opmærksomhed i afhandlingen: den teoretiske økonomiske litteratur samt den empiriske litteratur om transitionen og om økonomisk vækst i almindelighed.

Et af de få steder, hvor der er en vis præcisering af modelforudsætningerne, er den såkaldte model 4.1 (Nørgaard, 2000: 72) og den følgende kausalanalyse (Nørgaard, 2000: 73) med strukturen:

I lyset af *økonomisk teori* er begge disse årsagsrelationer særdeles tvivlsomme, og de er urimelige, når de står alene. Reformers eventuelle virkninger på vækst er langsigtede, og det er meningsløst at lade hele virkningen gå igennem stabilisering (lav inflation), som er et kortsigtet fænomen. Hvis det virkelig forholdt sig sådan, var det ulige nemmere at få høj økonomisk vækst, da inflationen faktisk kan påvirkes direkte. Stabilisering og vækst er kraftigt korreleret i transitionslandene, men teoretisk er forbindelsen svag (jf. Nørgaard, 2000: 72, 76; Popov, 2000: 24; Fischer og Sahay, 2000: 14; Gomulka, 2000: 74, 77, 80). Man kan forestille sig, at lav inflation er en nødvendig, men ikke tilstrækkelig betingelse for vækst, idet meget høj inflation givetvis er skadelig.

Samtidig har stabilisering normalt, dvs. når den består i, at de offentlige budgetter reduceres, direkte og negative virkninger på væksten, ligesom reformer også har direkte og negative virkninger såvel på den sociale lighed i form af lønulighed og formueoverførsler ved privatiseringer (i modsætning til modellen Nørgaard, 2000: 75, om end det nævnes eksplicit p. 29) som på BNP-vækst, idet investeringerne reduceres, både de offentlige (da skatter og offentlige udgifter beskæres, og staten afskærer sig fra at inddrive ressourcerenten) og de private (idet privatisering af kapital og naturressourcer kombineret med liberalisering af internationale vare- og kapitalbevægelser fører til kapitalflugt, når situationen er ustabil).

I det hele taget er statsbudgettets størrelse en nøglevariabel, hvis betydning er dokumenteret både teoretisk og i *den empiriske transitionslitteratur*, men ignoreres i afhandlingen (jf. dog Nørgaard, 2000: 76). Store statsbudgetter er nødvendige for at opretholde uddannelsesvæsen, retsvæsen, sundhedsvæsen og sociale ydelser og er derfor et udtryk for samfundsinstitutionernes styrke, hvortil kommer deres direkte betydning for den store andel af investeringerne, som er offentlige. De lande i Østeuropa, som økonomisk har klaret sig bedst, har også bevaret relativt store statslige udgifter. Statsbudgettet har formentlig haft langt større betydning for økonomiens udvikling end reformhastigheden (Stiglitz, 1999: 27; Popov, 2000: 28-42; Kolodko, 2000: 259; det stik modsatte synspunkt hævdes af Gomulka (2000: 77), men uden argumentation).

I Rusland er de reale bruttoinvesteringer faldet, så de i 1999 udgjorde 17% af niveauet i 1989 (ECE, 2000: 161), samtidig med at der har været betydelige betalingsbalanceoverskud på 5-10 pct. af BNP; store værdier er ført ud af landet, formentlig omkring 20 milliarder dollars om året siden 1994, og formentlig er de (private) russiske formuer i udlandet større end den samlede (statslige) udlandsgæld på 160 milliarder dollars (Buiters, 2000). Den varige lave produktion og de lave investeringer eroderer såvel fysisk som human og social kapital. Uddannelsessystemet forringes, og mange højtuddannede teknikere og forskere tvinges over i handel og service. Det er lettere at gøre en dr.scient. i fysik til gadesælger end omvendt.

Den empiriske litteratur om transitionen viser generelt en række klare sammenhænge mellem vellykkede reformer, relativt gode vækstresultater, stabilisering og velfungerende statsbudgetter. Reformstrategi forklarer 30 pct. af BNP-forskellene (Nørgaard, 2000: 215). Ud over betydningen af et velfungerende stats-

apparat er det naturligvis en mulig forklaring, at hurtig og dybtgående liberalisering er årsag til, at depressionen relativt hurtigt nåede bunden i Centraleuropa. Men det er også muligt, at sammenhængen skyldes fælles bagvedliggende forhold. Det tyder afhandlingens tal (men ikke dens konklusioner) på, og andre har fundet tilsvarende resultater, nemlig at 60 pct. af forskellene i BNP-ændringer 1989-1998 forklares af initialbetingelserne, mens reformernes betydning forsvinder, præcis som hos Ole Nørgaard. Hvis statsbudget som pct. af BNP også inddrages, kan 70 pct. forklares, og inflation øger forklaringsgraden yderligere til 80 pct.. Initialbetingelsernes forklaringssevne mindskes i slutningen af 1990'erne (Popov, 2000: 23-27, 30; Kekic, 1996; De Melo et al., 1997; Aage, 1998: 135). Ikke desto mindre hævdes det ofte, at:

"The experience accumulated in the past decade, whether viewed informally or with the help of data, charts, and regressions, provides support for the view that the most successful transition economies are those that have both stabilized and undertaken comprehensive reforms, and that more and faster reform is better than less and slower reform" (Fischer og Sahay, 2000: 17; jf. Gomulka, 2000: 74, 78).

Men forklaringen er, at de pågældende i deres iver for at demonstrere reformernes gavnlige virkninger, som de har investeret megen prestige i, desværre har glemt at undersøge, om korrelationen er falsk, og om der er alternative kausale forklaringer, som for eksempel i en meget citeret resumerende artikel af Fischer og Sahay (2000: 10; jf. EBRD, 1999: 28-30, 63-65). Først vises det, at initialbetingelserne er afgørende for styrtdykket i BNP efter 1990 og forklarer ca. halvdelen af variationen i BNP-vækst over perioden 1990-1998, hvorpå initialbetingelserne simpelt hen udelades af regressionsligningerne! Begrundelsen er, at der derefter kun ses på BNP-væksten, efter at bunden er nået, hvor initialbetingelserne ikke betyder meget, og hvor regressionskoefficienterne ofte skifter fortegn (jf. Popov, 2000: 36; Gomulka, 2000: 78). Og i stedet for statsbudgettet benyttes den statslige budgetbalance, som har mere betydning for inflationen end for produktion og beskæftigelse (som har større betydning for stabilisering, dvs. inflation, end for BNP-vækst, jf. Gomulka, 2000: 74). Derved fremkommer konklusionen i citatet ovenfor. – Det giver ikke megen mening at give initialbetingelserne skylden for BNP-faldet og reformerne æren for, at BNP-faldet ophørte; den oprindelige, virksomme agent var, at samtlige lande indførte næsten samme "rapid adjustment" (Gomulka, 2000: 74), dvs. gennemgribende og pludselige omvæltninger i hele samfundsstrukturen.

Som bagvedliggende, fælles forklaring på sammenhængen mellem vellykkede reformer og relativt god BNP-vækst kan, foruden initialbetingelserne, også eksterne agenter spille ind, dels pres fra internationale långiverorganisationer (Nørgaard, 2000: 147, 164-167, 187, 213), dels EU-forhåbninger (Nørgaard, 2000: 132, 177, 204). Disse forklaringsvariable kunne operationaliseres som de respektive hovedstæders afstand til Bruxelles (jf. Nørgaard, 2000: 215): Jo længere østpå, landene ligger, desto værre er det gået med økonomien og samtidig med de økonomiske reformer. (Fischer og Sahay benytter afstanden til Düsseldorf, men uden at vise nogen regressionsresultater, 2000: 10; jf. Aage, 1998; Popov,

2000: 6; Fischer og Sahay, 2000: 22; Gomulka, 2000: 79). Korrelationen mellem reformer og BNP-vækst skyldes forskelle mellem de østeuropæiske lande på den ene side og de tidligere sovjetrepublikker på den anden (jf. Nørgaard, 2000: 72); inden for disse to grupper er sammenhængen forsvindende.

Endelig bør også nævnes et forhold, som afhandlingen overhovedet ikke diskuterer, nemlig at selve målingen af reformomfanget hviler på et skrøbeligt grundlag (EBRD, 2000: 13-16), dvs. subjektive skøn og summarisk addition af en række index. Mellem forskellige reformindex er der ikke ubetydelige forskelle, og det er for eksempel påfaldende, at omfattende privatisering af store virksomheder skete sent og langsomt i Polen (med den mest vellykkede transition), men tidligt og hurtigt i Rusland (med katastrofale følger).

Hvis man ser på *den generelle empiriske litteratur om økonomisk vækst*, må man desværre konstatere, at den har meget lidt at sige til trods for omfattende empirisk forskning i de sidste 10-15 år. Vækst er ikke korreleret med for eksempel demokrati eller ulighed. Blandt de mere robuste determinanter for vækst er absolut breddegrad, dvs. afstand fra ækvator – med Singapore som et markant modeksempel (Sala-i-Martin, 1997; Barro, 1997; Stiglitz, 1999: 2).

Der er ikke nogen synderlig sammenhæng mellem økonomisk vækst og økonomisk system (Hall og Jones, 1997: 176), og det må undre, at Ole Nørgaard gør denne sammenhæng til en antagelse (Nørgaard, 2000: 3), jf. også den udokumenterede omtale af planøkonomiens "inherent deficiencies and malfunctions" (Nørgaard, 2000: 6, jf. 29). Så sent som sidst i 1980'erne konkluderede to velanskrevne amerikanske lærebøger i komparativ økonomi, at "... dynamic efficiency of the two systems appears similar. ... The important differences in growth rates appear not between the systems but rather among the nations within the same economic system" (Pryor, 1985: 101), og "... the growth rates of capitalism and planned socialism have been quite similar over the entire postwar period" (Gregory og Stuart, 1989: 414).

Om markedsreformer skaber økonomisk vækst, er naturligvis et hovedspørgsmål. Afhandlingen omtaler "institutions conducive to economic success" (Nørgaard, 2000: 2, 36, 116, 128, 200, 210, 214). Desværre ved ingen, hvad det vil sige, og navnlig ikke, hvordan de etableres. Det er dækningsløst, når vicedirektør i IMF Stanley Fischer konkluderer om transitionslandene, at "the policies to ensure growth are well-known" (Fischer og Sahay, 2000: 21; jf. Gomulka, 2000: 83).

Demokrati

Ved siden af kravet om velstand var ønsket om demokratisering drivkraften for revolutionen efter 1989. Også herom findes en omfattende litteratur, som afhandlingen ikke systematisk forholder sig til. Et vigtigt resultat er Lipsets hypotese, dvs. at der er en stærk sammenhæng mellem velstandsniveau (og kapitalisme) og demokrati (Karvonen, 1997: 28-44, 62-65; Barro, 1997: 52). Men der er, som nævnt ovenfor, ingen klar virkning af demokrati på økonomisk vækst, idet "the overall effect is weakly negative but not statistically different from zero" (Barro, 1996: 6). Og dette er også resultatet for transitionslandene, når der korrigeres for initialbetingelser. Det kunne tyde på, at kausalrelationen er den modsatte, altså at

velstand er årsag til demokrati og ikke omvendt (Nørgaard, 2000: 4, 202; jf. Popov, 2000: 42-44; EBRD, 2000: 18-20; Barro, 1996: 1-12, 1997: 49-87).

Det kan udmærket tænkes, at hvis det politiske system er korrupt, så kan demokratisk valgte politikere være værre end et diktatur, fordi afgrænsede valgperioder gør politikernes tidshorisont kortere og deres udplyndring af befolkningen tilsvarende mere hensynsløs, idet de handler som "omstrefjende" i modsætning til "stationære" banditter (McGuire og Olson, 1996; Popov, 2000: 38, 42).

Ole Nørgaard postulerer en generel sammenhæng mellem markedsøkonomi, økonomisk vækst, retsstat og demokrati: "It has been a basic observation that countries that have been able to sustain economic liberalization with institutional reforms and the rule of law have been the most successful, both in terms of economic growth and democratic consolidation" (Nørgaard, 2000: 216, jf. 6, 128, 211).

Det eneste, som afhandlingen dokumenterer, er sammenhængen mellem demokrati og markedsreformer (Nørgaard, 2000: 135, 141-144; jf. Popov, 2000: 6, 42). Resten er meget løst og usystematisk og kommer til at fungere som ønsketænkning og som applaus til den fremherskende liberalistiske markedsideologi.

Lande med en atypisk udvikling

Konklusionerne om politiske forhold beror ikke så meget på kvantitative analyser som på de indgående, indsigtfulde og meget oplysende beskrivelser af udviklingen i seks udvalgte lande med en atypisk udvikling (Nørgaard, 2000: 169-196).

De udvalgte lande er fire "overachievers" (Polen, Estland, Kirgisistan og Mongoliet, Nørgaard, 2000: 169-189) og to "underachievers" (Turkmenistan og Hviderusland, Nørgaard, 2000: 189-196) angående markedsreformer uden hensyn til de oprindelige succeskriterier, økonomisk vækst og demokrati (Nørgaard, 2000: 129, 169). Ole Nørgaard antyder, at reformer, BNP-vækst og demokrati følges ad, og at man derfor kan bruge disse kriterier i flæng, men sådan forholder det sig ikke. Der er for eksempel problemer med rubriceringen af Kirgisistan og Hviderusland, og man kunne måske endda forestille sig, at de byttede fortegn og plads.

Kirgisistan beskrives som "an island of democracy" (Nørgaard, 2000: 179) og "a relative success", fordi det lykkedes at gennemføre markedsreformer, som befolkningen var imod (Nørgaard, 2000: 180, 182). Præsident Askar Akaev er også blevet betegnet som "Centralasiens Thomas Jefferson", men ved præsident-(gen)valget i november 2000 blev de fleste modkandidater udelukket med henvisning til sprogkriterier, mens de resterende fik ti pct. af valgdækningen i fjernsynet til deling; valget blev sønderlemmende kritiseret af OSCE (*The Economist*, 04.11.2000: 83, 17.02.2001: 65). Økonomisk er Kirgisistan heller ikke nogen "overachiever"; arbejdsløsheden er formentlig omkring 50 pct., andelen af fattige er den største af alle transitionslande, nemlig 76 pct., og faldet i BNP overgås kun af Ukraines (jf. Nørgaard, 2000: 181).

Den økonomiske udvikling i "underachieveren" Hviderusland beskrives som "disastrous" og en "malaise" (Nørgaard, 2000: 192-193) med en politik "that postponed the massive drop in production seen in other republics" (Nørgaard, 2000: 195). Realiteterne er, at Hvideruslands økonomiske vækst på 7,6 pct. om året i

perioden 1997-1999 er den højeste blandt alle transitionslande. Hvad demokratiet angår, betegner Ole Nørgaard udviklingen i Hviderusland som "perverted democratization" (Nørgaard, 2000: 192), fordi Lukashenka bremsede reformerne i overensstemmelse med befolkningsflertallets ønske, som gik i retning af at begrænse de sociale ulykker snarere end at indføre markedsøkonomi (Nørgaard, 2000: 194-195). Styret i Hviderusland, der betegnes som "a clown and pariah on the international scene" (Nørgaard, 2000: 192), har store lighedspunkter med det gamle sovjetstyre, som jo ifølge Ole Nørgaard (1985) ikke var ganske blottet for demokratiske mekanismer.

Blandt de tidligere sovjetrepublikker kom i 1999 Usbekistan, Hviderusland og Estland – i denne rækkefølge – tættest på BNP-niveauet i 1989, nemlig henholdsvis 94 pct., 80 pct. og 77 pct. af 1989-niveauet; (EBRD, 2000: 65; Fischer og Sahay, 2000: 18). Samtidig var eksplosionen i den økonomiske ulighed mindre kraftig. Fælles for disse lande er, at de offentlige budgetters andel af BNP er blevet reduceret relativt lidt, mens de befinder sig i hver sin ende af reformspektret: Hviderusland det mest nølende land, Usbekistan også meget sendrægtig, og Estland det suverænt hurtigste reformland.

På dette punkt i afhandlingen er ikke blot økonomisk vækst og fordeling, men også demokrati gledet i baggrunden som succeskriterier, og markedsreformer blevet helt dominerende som et mål i sig selv. Demokrati reduceres til en bibetingelse eller klods om benet på markedsreformerne, som nemlig skal være "democratically feasible" (Nørgaard, 2000: 4, 8), og det hæmmer den politiske ledelses handlemuligheder undtagen måske i et gunstigt og kortvarigt "window of opportunity" (Nørgaard, 2000: 21-22, 130), hvor der kan gennemføres irreversible ændringer, som er resistente mod efterfølgende demokratiske beslutninger (Nørgaard, 2000: 4, 8, 21-25, 54-55, 78, 109-117, 179). Denne form for argumentation rejser nogle udviklede spørgsmål. At forene markedsreformer og demokrati er angiveligt et dilemma (Nørgaard, 2000: 183), men for hvem? Et demokrati kan jo for eksempel næppe demokratisk permanent afskaffe sig selv. Men er planøkonomi på samme måde uforenelig med demokrati?

Konklusion

Som konklusion er en række ændringsforslag vedrørende den kausale struktur angivet i figur 2, som formentlig bedre end figur 1 svarer til, hvad der er teoretisk og empirisk realistisk, og på nogle punkter er figur 2 også bedre i overensstemmelse med Ole Nørgaards data end hans egne konklusioner:

- som i figur 1 er der en pil fra reformer til BNP-vækst, men fortegnet er skiftet fra plus til minus: reformerne udløste en voldsom negativ BNP-vækst; reformers virkninger på BNP-vækst afhænger af synsvinklen:
 - 1) transitionsdepressionens årsager: kraftig negativ virkning,
 - 2) forskelle mellem transitionslandene 1989-1995: ingen virkning (det er dette spørgsmål, som Nørgaard undersøger, men konklusionen er en anden),
 - 3) forskelle mellem transitionslandene 1995-1998 (eller efter at bunden er nået): formentlig en vis positiv virkning.

- ud over dette har reformer ingen virkning på hverken stabilisering eller vækst, men direkte virkninger på ligheden og på statsbudgettet;
- initialbetingelser har indflydelse på demokrati og BNP-vækst;
- BNP-vækst afhænger af statsbudgettet;
- BNP-vækst har virkning på demokrati, men ikke omvendt;
- eksterne agenter har stor betydning.

De rent faglige problemer i afhandlingen medfører også problemer af mere ideologisk art, idet afhandlingen bidrager til at kolportere en ideologi, hvorved forstås et blandingsprodukt, hvor man ikke forsøger at sondre mellem, hvad man ved, hvad man tror, og hvad man håber og ønsker. I en formulering som "strategies that combine the efficiency of a market economy with the fairness of pluralist democracy" (Nørgaard, 2000: 210) er formålserklæringer blandet sammen med udokumenterede faktuelle udsagn om sammenhænge mellem markedsreformer, demokrati og økonomisk vækst (for eksempel Nørgaard, 2000: 6, 202, 211) svarende til den for tiden gængse ideologi, dvs. en forblindet tro på markedsliberalismen parret med en rystende kynisme over for de sociale ulykker, som den har afstedkommet i transitionslandene. De fleste deler Ole Nørgaards anskuelser og fremsætter dem med stor overbevisning (jf. for eksempel Barro, 1996; Schleifer og Treisman, 2000), men der er dog både nuanceringer (for eksempel Buiters, 2000) og modsigelser (for eksempel Stiglitz, 1999; Popov, 2000; Reddaway og Glinski, 2001; og Mencinger (i en kommentar til Gomulka, 2000: 89)).

Afhandlingen giver med overbevisende dokumentation aktørerne stor betydning for transitionen. Den kunne måske gå et skridt videre og erkende, at transitionens aktører ikke kun udgøres af politikere, men også af økonomer og andre samfundsforskere, som bidrager med ideologiske budskaber, som for tiden er præget af animositet mod statslig dirigering af økonomien (jf. Nørgaard, 2000: 7, 39-62, 163-166). Måske vil denne liberaliserings- og privatiseringsbølge vende under indtryk af, at de globale fordelings- og miljøproblemer råber på styring og planlægning.

Med at udtrykke håbet herom vil jeg så omsider slutte, idet jeg også gerne vil udtrykke min beundring for dit arbejde og for, hvad du har opnået. Afhandlingen er en imponerende tilføjelse til din øvrige produktion, og den vil indgå med vægt i den fremtidige forskning om transitionen. Hjerteligt til lykke med doktorgraden!

Litteratur

- Barro, Robert J. (1996). *Getting It Right. Markets and Choices in a Free Society*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Barro, Robert J. (1997). *Determinants of Economic Growth. A Cross-Country Empirical Study*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Buiters, Willem H. (2000). "From Predation to Accumulation". *Economics of Transition* Vol. 8, No. 3, pp. 603-622.
- De Melo, Martha, Cevdet Denizer, Alan Gelb and Stoyan Tenev (1997). "Circumstances and Choice: The Role of Initial Conditions and Policies in Transition Economies". *World Bank Working Paper*, Washington D.C.: The World Bank.

- ud over dette har reformer ingen virkning på hverken stabilisering eller vækst, men direkte virkninger på ligheden og på statsbudgettet;
- initialbetingelser har indflydelse på demokrati og BNP-vækst;
- BNP-vækst afhænger af statsbudgettet;
- BNP-vækst har virkning på demokrati, men ikke omvendt;
- eksterne agenter har stor betydning.

De rent faglige problemer i afhandlingen medfører også problemer af mere ideologisk art, idet afhandlingen bidrager til at kolportere en ideologi, hvorved forstås et blandingsprodukt, hvor man ikke forsøger at sondre mellem, hvad man ved, hvad man tror, og hvad man håber og ønsker. I en formulering som "strategies that combine the efficiency of a market economy with the fairness of pluralist democracy" (Nørgaard, 2000: 210) er formålserklæringer blandet sammen med udokumenterede faktuelle udsagn om sammenhænge mellem markedsreformer, demokrati og økonomisk vækst (for eksempel Nørgaard, 2000: 6, 202, 211) svarende til den for tiden gængse ideologi, dvs. en forblindet tro på markedsliberalismen parret med en rystende kynisme over for de sociale ulykker, som den har afstedkommet i transitionslandene. De fleste deler Ole Nørgaards anskuelser og fremsetter dem med stor overbevisning (jf. for eksempel Barro, 1996; Schleifer og Treisman, 2000), men der er dog både nuanceringer (for eksempel Buiters, 2000) og modsigelser (for eksempel Stiglitz, 1999; Popov, 2000; Reddaway og Glinski, 2001; og Mencinger (i en kommentar til Gomulka, 2000: 89)).

Afhandlingen giver med overbevisende dokumentation aktørerne stor betydning for transitionen. Den kunne måske gå et skridt videre og erkende, at transitionens aktører ikke kun udgøres af politikere, men også af økonomer og andre samfundsforskere, som bidrager med ideologiske budskaber, som for tiden er præget af animositet mod statslig dirigering af økonomien (jf. Nørgaard, 2000: 7, 39-62, 163-166). Måske vil denne liberaliserings- og privatiseringsbølge vende under indtryk af, at de globale fordelings- og miljøproblemer råber på styring og planlægning.

Med at udtrykke håbet herom vil jeg så omsider slutte, idet jeg også gerne vil udtrykke min beundring for dit arbejde og for, hvad du har opnået. Afhandlingen er en imponerende tilføjelse til din øvrige produktion, og den vil indgå med vægt i den fremtidige forskning om transitionen. Hjerteligt til lykke med doktorgraden!

Litteratur

- Barro, Robert J. (1996). *Getting It Right. Markets and Choices in a Free Society*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Barro, Robert J. (1997). *Determinants of Economic Growth. A Cross-Country Empirical Study*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Buiters, Willem H. (2000). "From Predation to Accumulation". *Economics of Transition* Vol. 8, No. 3, pp. 603-622.
- De Melo, Martha, Cevdet Denizer, Alan Gelb and Stoyan Tenev (1997). "Circumstances and Choice: The Role of Initial Conditions and Policies in Transition Economies". *World Bank Working Paper*, Washington D.C.: The World Bank.

- EBRD (1999). *Transition Report*, London: European Bank of Reconstruction and Development.
- EBRD (2000). *Transition Report*, London: European Bank of Reconstruction and Development.
- ECE (2000). *Economic Survey of Europe No. 2/3*, Genève: United Nations Economic Commission for Europe.
- Fischer, Stanley and Ratna Sahay (2000). "The Transition Economies after Ten Years", *NBER Working paper 7664*, April.
- Gomulka, Stanislaw (2000). "Macroeconomic Policies and Achievements in Transition Economies 1989-1999", *ECE Economic Survey of Europe No. 2/3*, Genève: United Nations Economic Commission for Europe 2000.
- Gregory, Paul R. and Robert C. Stuart (1989). *Comparative Economic Systems*, 3rd ed., Boston: Houghton Mifflin.
- Hall, Robert E. and Charles I. Jones (1987). "Levels of Economic Activity Across Countries", *American Economic Review*, No. 2, pp. 173-177.
- Karvonen, Lauri (1997). *Demokratisering*, Lund: Studentlitteratur.
- Kekic, Llaza (1996). "Assessing and Measuring Progress in Transition", The Economist Intelligence Unit: *Economies in Transition – Eastern Europe and the Former Soviet Union. Regional Overview*, 2nd Quarter, optrykt i uddrag i *Transition*, Vol. 7, No. 7-8, pp. 9-10.
- Kolodko, Grzegorz W. (2000). *From Shock to Therapy. The Political Economy of Post-socialist Transformation*, Oxford: Oxford University Press.
- McGuire, Martin C. og Mancur Olson (1996). "The Economics of Autocracy and Majority Rule", *Journal of Economic Literature*, Vol. 34, No. 1, p. 72-96.
- Nørgaard, Ole (1985). *Politik og reformer i Sovjetunionen*, Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.
- Nørgaard, Ole (2000). *Economic Institutions and Democratic Reform. A Comparative Analysis of Post-Communist Countries*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Nørgaard, Ole (2001). *Økonomiske institutioner og demokratiske reformer. En komparativ analyse af de postkommunistiske lande*. Dansk resumé af disputatsen, Århus: Institut for Statskundskab.
- Popov, Vladimir (2000). "Shock Therapy Versus Gradualism: The End of the Debate (Explaining the Magnitude of Transformational Recession)", *Comparative Economic Studies*, Vol. XLII, No. 1, pp. 1-57.
- Pryor, Frederick L. (1985). *A Guidebook to the Comparative Study of Economic Systems*, Englewood Cliffs, NJ.: Prentice-Hall.
- Reddaway, Peter and Dmitri Glinski (2001). *The Tragedy of Russian Reform: Market Bolshevism Against Democracy*, Washington, D.C.: The United States Institute of Peace Press.
- Sala-i-Martin, Xavier (1997). "I Just Ran Two Million Regressions", *American Economic Review*, Vol. 87, No. 2, pp. 178-183.
- Shleifer, Andrei and Daniel Treisman (2000). *Without a Map. Political Tactics and Economic Reform in Russia*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Stiglitz, Joseph E. (1999). "Whither Reform. Ten Years of Transition", *World Bank Annual Conference on Development Economics*, Washington, D.C.: The World Bank.
- World Bank (1996). *World Development Report 1996: From Plan to Market*, New York: Oxford University Press.
- Aage, Hans (1994). *Økonomiske omvæltninger i Østeuropa og Rusland*, Herning: Systime.
- Aage, Hans (1998). "Institutions and Performance in Transition Economies", *Nordic Journal of Political Economy*, Vol. 24, No. 2, pp. 125-144.